

William James (1842-1910): La Psicologia a Amèrica

William James, metge, pioner del pragmatisme, germà del novel·lista Henry James, fou l'iniciador de la psicologia a Amèrica. S'interessà tant per les emocions com per la memòria, la religió, la consciència o els fets paranormals. Com deia ell mateix: 'la primera conferència sobre psicologia a què vaig assistir la vaig donar jo'.

En la seva concepció del món fou bàsica la lectura dels 'Assaigs de crítica general' del filòsof català del nord, Charles Renouvier (1851-1844), aleshores molt conegut, en qui va trobar una teoria del lliure albir que està en la base de la seva teoria psicològica. James va descobrir l'obra d'aquest filòsof quan, amb 28 anys, estava sumit en una greu depressió que havia començat dos anys enrere. Segons Renouvier és inútil reflexionar sobre el sentit de la vida, sobre la naturalesa humana o sobre la manera de servir millor la humanitat. I això és així perquè enlloc del món no hi ha escrit el 'camí' que ha de seguir cadascú. El camí es fa, fent-se. El futur no es troba en la recerca d'algun destí, sinó que és la conseqüència d'una lliure decisió, una tria lliure i voluntària. El 'lliure albir' consisteix precisament en això: en una presa de possessió de la pròpia vida, que resulta d'una mena d'acte d'autofundació. Al seu 'Diari' del 30 d'abril de 1870, James va escriure: 'El meu primer acte de lliure albir serà creure en el lliure albir'.

El problema que es plantejà W. James és el de la relació entre determinisme i llibertat. Els iniciadors alemanys de la psicologia científica eren radicalment deterministes i la psicologia estava llavors encara molt vinculada a la fisiologia. Però si els humans són capaços de tenir voluntat, vol dir que són lliures. Aquesta contradicció resulta central en l'orientació del seu treball. El que ell intentà fou construir una ciència que se separés tant de la il·lusió espiritualista d'una ànima lliure com del determinisme.

L'any 1872, amb trenta anys, dona els seus primers cursos de psicologia a Harvard i tres anys més tard funda el primer laboratori de psicologia a Cambridge MA.

James proposà una teoria psicològica que s'anomena 'funcionalisme'. El funcionalisme considera que l'adaptació a les diverses exigències del medi és la clau del comportament de tot organisme. El funcionalisme és un tipus de 'pragmatisme', teoria filosòfica fundada per ell mateix conjuntament amb Charles S. Peirce y John Dewey. En un curt text amb el mateix títol ('El pragmatisme', 1907), va escriure: 'Les idees no són verdaderes ni falses, són o no són útils'. Per a James les nostres idees són eines mentals creades pel cervell amb la finalitat de resoldre problemes. Mentre són adaptades, és a dir, adequades a un ús donat, se les conserva i se les considera veritables. Si en un nou entorn, esdevenen inadaptades, se les declara falses. Això significa que les nostres idees no són altra cosa que creences més o menys funcionals i relatives a l'eficàcia de l'acció, de manera que la veritat absoluta no existeix.

El funcionalisme ha estat una de les grans orientacions de la psicologia i durant més d'un segle s'ha contraposat a l'estructuralisme, defensat per Edward Bradford Titchener (1867-1927). Mentre en el funcionalisme l'orientació és darwiniana i els organismes, com les idees, són funcionals o no, en canvi, per als estructuralistes l'element central de la consciència és la percepció: les sensacions i els pensaments constitueixen les estructures de la ment, és a dir, les categories organitzades que ens fan possible la comprensió de la realitat. Mentre el funcionalisme implica una

orientació dinàmica del pensament i de la realitat (concebudes com a 'processos'), en canvi, l'estructuralisme privilegia una concepció estàtica, ordenada i gradualista, del coneixement.

Les primeres investigacions de James es van adreçar a la diferència entre la memòria a curt termini i la memòria a llarg termini, i a la teoria de les emocions. En aquest àmbit proposà una teoria molt innovadora, que es resumeix en la frase 'somriure fa feliç'; val a dir, no som feliços primer i somriem després, sinó que primer hi ha un estat del cos i després aquest estat desencadena una emoció. Aquesta teoria s'anomenà posteriorment de James-Lange perquè el metge danès Carl Lange, va contribuir a la seva formulació. Segons la teoria de James-Lange, la qualitat emocional és el resultat dels canvis percebuts en l'activitat corporal desencadenada com a conseqüència de la percepció sensorial.

L'any 1890 James va escriure 'Elements de psicologia' un manual que durant més de mig segle va ser de referència arreu del món, però fins i tot en una primera lectura és fàcil adonar-se que James no fou gaire fidel al seu mètode experimental i funcionalista i que, ben al contrari, li interessaven l'especulació filosòfica i la introspecció.

Posteriorment James estudià els fenòmens religiosos en dos textos, 'La voluntat de creure' (1897) i 'Les varietats de l'experiència religiosa' (1907). En el primer estudia la religió com una manera d'autoafirmació (creient en Déu, l'individu s'afirma a si mateix, com en una profecia autocomplida) i en el segon afirma que les creences religioses no depenen del dogma, sinó d'una varietat de creences personals. El beató, el místic o el convers no viuen la fe de la mateixa manera. Per a uns la religió aporta normes morals, per a altres dóna models de conducta, etc. En definitiva, com a bon pragmatista, les creences religioses no són ni veritables ni falses, sinó eficaces.

Per a James, especialment a 'La voluntat de creure', l'ésser humà és mogut per instints i pulsions, però posseeix també la capacitat d'afirmar-se a si mateix sotmetent-se als ideals que ell mateix ha creat. La religió forma part d'aquestes idees que agafen consistència mitjançant una mena de profecia autocomplida.